

מכון ון ליר בירושלים

THE VAN LEER JERUSALEM INSTITUTE

معهد فان لير في القدس

תנועות דתיות חדשות במשפט בישראל

ספטמבר 2016

www.meida-center.org.il

מבוא ותקציר

סוגיות הנוגעות לתנועות דתיות חדשות עולות במגוון תחומי משפט, בישראל וברחבי העולם. דו"ח זה יתמקד במשפט הישראלי, ויסקור את מופעיהן של תנועות דתיות חדשות במשפט החוקתי, לרבות הצעות חקיקה, המשפט הפלילי, ענייני חינוך ועניינים שונים נוספים.

באופן כללי, ניתן לומר שהמשפט הישראלי אינו מערים קשיים יוצאים מגדר הרגיל על תנועות דתיות חדשות, ולא מסמן אותן כתופעה הדורשת התייחסות נפרדת במשפט. כך, במשפט הפלילי, בתי המשפט דחו פעם אחר פעם את הטענה לפיה השתייכותו של אדם ל"כת" (או לתנועה דתית חדשה) היא בעלת השפעה על התגבשות אחריות פלילית. בפרשת חסידיו של אליאור חן נדחתה על ידי בתי המשפט טענה לפיה לנאשמים לא הייתה אחריות פלילית שכן פעלו תחת השפעתו של חן, ככת. גם בפרשת ד.א. נקבע כי שאלת אמונתו של הנאשם בדרכים בהן נקט, אינה רלוונטית לשאלת התקיימות יסודות העבירה. בפרשת גואל רצון דחה בית המשפט את התיאוריה בדבר קיום שליטה מנטאלית של רצון על המתלוננות, והטיל ספק במעמדה המדעי. בית המשפט סירב להכיר באפשרות כי ניתן להשתיל בלב אדם מחשבות וכוונות לא לו, באשר עצם קיומה של אפשרות מעין זו יוצר קשיים משמעותיים במערכת המשפטית ככלל, ובמשפט הפלילי בפרט. כתוצאה מכך, רצון לא הורשע בעבירת החזקה בתנאי עבדות. גם בענייני חינוך ועניינים בירוקרטיים שונים בתי המשפט לא הקימו סטנדרט התנהגות מיוחד לתנועות דתיות חדשות, מעבר לדרישות בהן נדרשת לעמוד כל קבוצה במשפט הישראלי.

יחד עם זאת, ניתן לאתר מקרים בהם בית המשפט הגביל את פעילותה של תנועה דתית חדשה, גם אם לא בצורה משמעותית. כך למשל, בפרשת טופז בית המשפט העליון לא התערב בהחלטת משרד הביטחון שלא לספק למכינה טופז הכרה כמכינה קדם צבאית משום החשש כי המכינה תנוצל להשפעה על תלמידיה לשם הצטרפות ל"כת" האימן, מכיוון שהסירוב אינו מונע מתושבי מעלה צביה לקיים מסגרות חינוכיות ביישובם או לממש את זכותם לחופש הדת והמצפון.

ייתכן ומצב עניינים משפטי זה נמצא בדרכו לשינוי. בדו"ח משרד הרווחה והשירותים החברתיים לבחינת תופעת הכתות בישראל משנת 2011 הומלצו תיקוני חקיקה הכוללים חקיקת חוק נגד פעילות כתות, תיקוני חקיקה בתחום עבירות המין, ותיקוני חקיקה לגבי חוק הכשרות המשפטית והאפוסטרופסות. במרץ 2014 הוגשה לראשונה הצעת חוק לטיפול בכתות פוגעניות, המיישמת חלק מן ההצעות בדו"ח. ההצעה עברה בקריאה טרומית בפברואר 2016 בתמיכת הממשלה.

תוכן עניינים

2.....	מבוא ותקציר
4.....	1. משפט חוקתי
4.....	1.1 חקיקה
6.....	1.2 פסיקה
14.....	2. משפט פלילי
14.....	2.1 פרשת חסידיו של אליאור חן
19.....	2.2 פרשת ד.א.
20.....	2.3 פרשת גואל רצון
26.....	3. חינוך
30.....	4. שונות

1.1 חקיקה

דין וחשבון צוות משרד הרווחה והשירותים החברתיים לבחינת תופעת הכתות בישראל, מאי 2011

הדו"ח בחן את סוגיית "תופעת הכתות" וגיבש המלצות בארבעה אפיקי פעולה:¹

1. פעולות מניעה – ייזום פעולות להעלאת מודעות בקרב הציבור הרחב; הכשרת מטפלים ועובדים סוציאליים לזיהוי כתות וקורבנות פוטנציאליים; מחקר ובניית מאגר מידע בתחום הכתות.
  2. התערבויות טיפוליות – הקמת יחידה לטיפול בנפגעי כתות ובמשפחותיהם; גיוס והכשרה של מטפלים מקצועיים ו"יועצי יציאה מהכת"; הקמת מוקד סיוע טלפוני המיועד לנפגעי כתות ולסביבתם הקרובה; הגדרת גמלת קיום של הביטוח הלאומי לנפגעי כתות.
  3. תיקוני חקיקה – חקיקת חוק נגד פעילות כתות; תיקוני חקיקה בתחום עבירות המין; תיקוני חקיקה לגבי חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות.
  4. החלטת ממשלה – שיתוף פעולה בין-משרדי ובין-ארגוני.
- במסגרת החלק המפרט את המצב המשפטי בישראל, עו"ד בתיה ארטמן, היועצת המשפטית של משרד הרווחה והשירותים החברתיים, מציינת כי לא קיים בישראל חוק נגד פעילות הכתות. יחד עם זאת, קיימות בחוק הישראלי הוראות שונות אשר יכולות לחול במקרים מסוימים על ראשי הכתות או שלוחיהם, או לצורכי הגנה על נפגעים, כדלקמן:
- א. חוקי רווחה – לפי החוק קיימת סמכות לפעול לצורך הגנה על קטינים וחסויים. במקרים הרלוונטיים בית המשפט לנוער רשאי, לפי חוק הנוער (טיפול והשגחה), התש"ך – 1960 ולבקשת עובד סוציאלי, להעמיד קטין תחת השגחה של עו"ס ואף להורות על הוצאתו ממשמורת הוריו כשהוא מוכרז על ידי בית המשפט כקטין נזקק. בעילות הנזקקות נמנים, בין היתר, חוסר מסוגלות של האחראי על הקטין לטפל בו או להשגיח עליו, או הזנחתו את הטיפול וההשגחה עליו; היות הקטין נתון להשפעה רעה או חי במקום המשמש דרך קבע מקום עבירה; וכן אם שלומו הגופני או הנפשי של הקטין נפגע או עלול להיפגע מכל סיבה אחרת.

¹ לפירוט ר' Marianna Ruah-Midbar & Adam Klin-Oron "Tell Me Who Your Enemies Are": Government Reports About the "Cults" Phenomenon in Israel" 52 JOURNAL FOR THE SCIENTIFIC STUDY OF RELIGION 810 (2013).

בנוסף, לפי חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופוסות, התשכ"ב – 1962, אם הורה אינו מסוגל או נמנע ללא סיבה סבירה מלמלא את חובותיו כלפי קטין, רשאי בית המשפט למנות אפוטרופוס לקטין במקום ההורה, או בנוסף לו. כמו כן, רשאי ביהמ"ש למנות אפוטרופוס לאדם, שאינו קטין, במצב שהוא אינו יכול לדאוג לענייניו כולם או מקצתם.

- ב. חוק העונשין – הסעיף המרכזי הרלוונטי הוא סעיף 375א, הקובע איסור על החזקת אדם בתנאי עבדות לצורכי עבודה או שירותים, לרבות שירותי מין. בנוסף, ניצול מצוקה או חולשה של הנפגע, הטלת אימה או קיום יחסי מרות או תלות בין הפוגע לנפגע מהווים בסעיפי חוק רלוונטיים חלק מעילות העבירה, למשל בעבירות סחיטה באיומים, עושק ועבירות מין שונות. כמו כן, קיימת חובת דיווח על פי החוק ביחס לפגיעה של אחראי בקטין או בחסר ישע.
- ג. החוק למניעת הטרדה מינית – ס' 3(א)(6)(ז) לחוק קובע כי יראו כהטרדה מינית מצב בו נעשה המעשה תוך ניצול יחסי מרות או תלות על ידי מי שידוע או מציג עצמו כבעל סגולות רוחניות מיוחדות.
- ד. דיני עבודה – כגון עבירות על חובת מתן חופשה שנתית ושעות עבודה ומנוחה.
- ה. עבירות מס.

במסגרת המלצות הוועדה, הדו"ח מציע את תיקוני החקיקה הבאים:

- חקיקת חוק נגד פעילות כתות, כאשר תיבחן האפשרות שהמונח "כת" כפי שהוגדר בדו"ח יהווה בסיס להצעת חוק נגד מנהיגי כתות או כנגד פעילות של כתות.
- תיקוני חקיקה בתחום עבירות המין.
- תיקוני חקיקה לגבי חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופוסות, כך שיצוין במפורש כי מצב בו אדם נתון לשליטה ממשית של אדם אחר בחייו או להשפעה בלתי הוגנת עליו, ייחשב כמצב בו אדם אינו מסוגל לדאוג לענייניו ולכן רשאי ביהמ"ש למנות לו אפוטרופוס.

הצעת חוק לטיפול בכתות פוגעניות, התשע"ד – 2014, פ/19/2246

הצעת החוק לטיפול בכתות פוגעניות הוגשה לראשונה על ידי חה"כ יריב לוין ואורלי לוי אבקסיס בתאריך 3.3.14 אך לא קודמה בכנסת ה-19. ההצעה הוגשה בשנית בכנסת ה-20 על-ידי קבוצת חברי כנסת מהקואליציה ומהאופוזיציה, ועברה קריאה טרומית בתאריך 17.2.16, בתמיכת הממשלה.

ההצעה מגדירה "כת פוגענית" כחבר בני אדם, מואגד או בלתי מואגד, המתלכדים סביב אדם או רעיון, באופן שמתקיים ניצול יחסי תלות, מרות או מצוקה נפשית של אחד או

יותר מהחברים על ידי שימוש בשיטות של שליטה בתהליכי החשיבה ובדפוסי ההתנהגות, ופועל בתבנית מאורגנת, שיטתית ומתמשכת תוך עבירת עבירות שלפי דיני ישראל הן מסוג פשע או עבירות מין או אלימות חמורה כאמור בחוק זכויות נפגעי עבירה. ההצעה קובעת שהעומד בראש כת פוגענית או אדם המנהל או המארגן את הפעילות בכת פוגענית, דינו מאסר עשר שנים. אדם שהורשע כראש כת פוגענית, בית המשפט יצווה על חילוט רכוש הקשור לעבירה שנמצא בחזקתו, בשליטתו או בחשבונו.

כמו כן, יוקם מאגר מידע באתר האינטרנט של משרד הרווחה והשירותים החברתיים, בו יכללו שם ראש הכת, שם אדם המנהל או המארגן פעילות בכת, ומען בו מתבצעת פעילות הכת. לפני פרסום תימסר לאדם הודעה על כוונה לפרסם פרטים אשר עשויים להביא לזיהויו, ויתאפשר לו לטעון את טענותיו. בנוסף, יוקם מערך אשר יעניק טיפול נפשי לנפגעי כתות ובני משפחותיהם.

לבסוף, חוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות יתוקן, כך שבית המשפט רשאי למנות אפוטרופוס לאדם הנמצא תחת השפעה של כת פוגענית.

1.2 פסיקה

תא (ראשלי"צ) 1282/09 עמותת המצפה לישראל נ' העמותה לחינוך בלתי פורמלי בנתניה (18.2.14)

בין התובעת, עמותת המצפה לישראל, המייצגת את קהילת עדי יהוה בישראל, לבין מנהלת בית הספר היסודי הממלכתי "רזיאל" בנתניה, נחתם חוזה לשכירת כיתת לימוד ערב אחד בשבוע לשם קיום פעילויות העמותה. העירייה לא אישרה את ההסכם משום שלטענתה מדובר בקיום פעילות דתית של גוף נוצרי מיסיונרי שאמונותיו נוגדות את מטרות החינוך הממלכתי, והמנהלת ביטלה את ההסכם עם העמותה. העמותה, בתגובה, טענה כי מדובר בהפליה דתית פסולה, ובפגיעה חמורה בחופש הדת והפולחן של העמותה.

בית המשפט בחן את האינטרסים המתנגשים – זכות העמותה לחופש דת ופולחן אל מול האינטרס הציבורי וזכויות הקטינים העלולות להיפגע – באמצעות בחינת פעילות העמותה, רעיונותיה וערכיה. לשם הבנת אלו נעזר בית המשפט בחוות דעת שהגיש מומחה מטעם הנתבעת, ד"ר גבי זהר. המומחה ציין כי "מטרתה הברורה של העמותה היא לעסוק בפעילות פולחנית ומיסיונרית בלב שכונה בנתניה, ולהפיץ את רעיונותיהם בין תושבי השכונה, לקדם את פעולות עדי יהוה ולקבל לגיטימציה לפעולותיהם באמצעות שימוש במתקן רשמי של משרד החינוך והעירייה. כן ציין כי פעילות ממושכת

כזו עלולה לחשוף לאורך זמן תושבים רבים ובמיוחד קטינים לפעילות הארגון". (פסקה 94 לפסק הדין).

בית המשפט למד כי "הפצת הבשורה על ידי חברי ארגון עדי יהוה היא מטרה מרכזית הנטועה עמוק בשורשי הארגון, עד כי מעודד הוא נערים ונערות להפיץ את אמונותיהם בבית הספר (אותו הוא רואה כשטח הטפה נוסף) ובקרב תלמידי בית ספר, על מנת לצרפם לשורות הארגון" (פסקה 96 לפסק הדין), כאשר שידול קטין להמיר את דתו הוא עבירה פלילית.

שטח בית הספר, אומר בית המשפט, אינו מתרוקן בשעות אחה"צ והערב, וילדים מוסיפים להגיע אליו לצורך פעילויות שונות. ביה"ס משמש כמתנ"ס מקומי, ופעולות בו גם מחלקת הספורט של העמותה העירונית ומועדונית לילדי רווחה. בנוסף, קיימים בביה"ס ספריה עירונית, מגרשי ספורט וחצר בית הספר המשמשים לפעילות חופשית של הילדים. לאור המטרה הדומיננטית של ארגון עדי יהוה "להפיץ את הבשורה על ידי מאמיניו בקרב אחרים, במטרה לצרפם לשירותיו, ולמעשה להמיר את דתם, תוך שהוא רואה גם בשטחו של בית הספר שטח הטפה המיועד להפצת רעיונות הארגון, לא ניתן לומר כי פעילות הארגון בבית הספר היא פעילות של מתן הרצאות בלבד, וקיים חשש ממשי ביותר לכך שהימצאות אנשי קהילת עדי יהוה בשטח בית הספר וקיום אסיפותיהם בו יהווו כר להפצת רעיונות אלה לא רק למבוגרים אלא גם לקטינים, ולניסיונות לגייסם לשורות הארגון." (פסקה 100 לפסקה"ד).

גם לקטינים יש זכות לכבוד, "ויש להגן עליהם מפני חשיפה לניסיונות להפצת רעיונות ואמונות במטרה להגיע לתוצאה של המרת דתם (גם אם זו תבשיל במועד מאוחר יותר), כאשר יש ברעיונות אלה גם כדי להשפיע על טובתם הכללית של הקטינים בזמן הנוכחי" (פסקה 104 לפסקה"ד).

בנוסף, חוזר מנכ"ל משרד החינוך קובע כי לא ניתן יהיה לפתוח בתי ספר לפעולות בשעות אחה"צ והערב כאשר תוכני הפעולה עומדים בסתירה למטרות החינוך ולאופיו של המוסד שבו עומדים לקיים פעולות אלה. ערכי הארגון כגון הימנעות מלהתגייס לצבא ולהצביע בבחירות לכנסת, אמונתם כי השטן שולט בעולם, התנגדותם לתרומות דם, תרומות איברים וחיסונים שמקורם בדם, והימנעותם מעמידה בצפירה ביום הזכרון, עומדות בניגוד למטרות החינוך הממלכתי כפי שנקבעו בסעיף 2 לחוק חינוך ממלכתי (עקרון המדינה הדמוקרטית, עקרון שלטון החוק, עקרון קדושת החיים וערך המעורבות בחברה הישראלית). כמו כן, "האינטרס הציבורי לשמור על אופיו הייחודי של בית הספר מבחינת דתם של תלמידיו גובר במקרה זה באופן ברור על רצון העמותה הנוצרית לקיים את התכנסויותיה, טקסיה ותפילותיה... בבית ספר יהודי דווקא." (פסקה 112 לפסקה"ד).

ע"מ 2981/15 עיריית רעננה נ' עמותת המצפה לישראל בע"מ (1.5.15)

המשיבה, עמותת המצפה לישראל, מייצגת את קהילת עדי יהוה בישראל, וכחלק מפעילותה עורכת מעת לעת כנסים ואירועים לחבריה באולמות שונים ברחבי הארץ.

בשנת 2012 הגישה המשיבה תביעה לבית משפט השלום בראשלי"צ למתן צו עשה נגד עיריית רעננה, כך שייאסר על העירייה להימנע מלהתקשר בחוזים לקיום כנסים או אירועים מטעם המשיבה באולמות ברעננה. הצדדים הגיעו להסכם פשרה לפיו המשיבה תערוך כנסים ואירועים בהיכל הספורט ברעננה במהלך שנת 2014, וכן אך בשנים הבאות, על פי צרכיה ובכפוף לתיאום מראש. ביהמ"ש רשם לפניו את הסכם הפשרה, אך לא נתן לו תוקף של פסק דין בשל עמימותו. במהלך שנת 2014 נהגו הצדדים בהתאם להסכם הפשרה.

בינואר 2015 נחתם בין הצדדים הסכם לפיו העירייה התחייבה להעמיד לרשות המשיבה את היכל הספורט לעריכת כנסים בשני מועדים בחודשים אפריל ומאי 2015. בעקבות "מסרים" שקיבלה המשיבה על כוונת העירייה לבטל את ההסכם, פנתה לראש העיר, לשר הפנים וליועץ המשפטי לממשלה בדרישה שלא ייעשה כן. על אף זאת, יומיים לפני המועד המתוכנן לעריכת הכנס הראשון, הודיעה העירייה למשיבה על ביטול ההסכם, וכפועל יוצא על ביטול שני הכנסים הצפויים.

המשיבה הגישה עתירה למנוע את ביטול ההסכם לבית המשפט לעניינים מינהליים (עת"מ (מרכז) 25821-04-15 עמותתה מצפה לישראל נ' מדינת ישראל (29.4.15)). בית המשפט, אשר דן בעתירה בסוף אפריל 2015 (לאחר ביטול הכנס הראשון) קיבל את העתירה, וקבע כי החלטת העירייה לביטול ההסכם בטלה, והמשיבה רשאית לקיים את הכנס הנוסף בשעה ובמועד שנקבעו בהסכם. בית המשפט פסק כי העירייה חרגה מעיקרון תום הלב ופגעה בזכויות חוקתיות של העמותה לחופש הדת והפולחן, לחופש ההתאגדות וההתכנסות, לכבוד, לחירות ולשוויון, בהעדר ראיה לקיום חשש ממשי לפגיעה בסדר הציבורי או וודאות קרובה לסכנה בנפש. בית המשפט הוסיף וקבע כי "מבין השיטין עולה כי השינוי בעמדתה של העירייה מקורו במחאה שצמחה מטעם 'גופים מגמתיים' וכי העירייה הניחה לכוחות אלו להשפיע על שיקול דעתה אגב פגיעה בזכויות המשיבה ובחריגה ממתחם הסבירות" (פסקה 10 לע"מ).

העירייה הגישה ערעור ובקשה לעיכוב ביצוע פסק הדין. לטענתה, לערעור שהגישה סיכויים טובים להתקבל. בין השאר, טענה כי הסכמתה בעבר לקיום כנסים של המשיבה ניתנה בשל מצג שווא של המשיבה בדבר מהותה, עקרונותיה ופועלה. המשיבה, לטענת העירייה, היא כת מיסיונרית משיחית אשר חבריה עוסקים בניסיונות להעביר יהודים על דתם. קיומו של כנס של המשיבה באולם ספורט המצוי בלב קריה חינוכית פוגע פגיעה

קשה ברגשותיהם של תושבי העיר, בסדר הציבורי ובאוטונומיה של תושבי העיר. הפגיעה מתעצמת, טענה העירייה, בהתחשב בכך שחברי העמותה אינם תושבי העיר. לטענת העירייה הגיעו אליה מאות פניות של תושבים המצהירים כי בכוונתם למחות בצורה מסיבית נגד קיום הכנס, באופן שיפר את השלווה בעיר.

בתגובה טענה המשיבה כי החלטת העירייה מונעת משיקולים זרים – דתיים ופוליטיים – שבבסיסם לחץ הסיעות הדתיות במועצת העיר על ראש העירייה. בנוסף, טענה המשיבה כי המשטרה מתירה את קיום הכנס ותפעל לאבטחתו, ועל כן דינה של טענת העירייה בדבר חששות להפרת הסדר הציבורי להידחות. כמו כן, המשיבה עמדה על כך שהכנס עתיד להתקיים במקום סגור, ולכן אין יסוד לטענת הפגיעה ברגשות תושבי העיר הדתיים.

בית המשפט העליון, מפי השופטת ברק-ארז, דחה את הבקשה לעיכוב ביצוע פסק הדין. המשיבה הוציאה הוצאות רבות לקראת תכנון הכנס, ומנגד העירייה שינתה את עמדתה ביחס להתקשרות עם המשיבה בהתראה קצרה וללא שהצביעה על שינוי נסיבות אובייקטיבי ("להבדיל משינוי ברחשי לב"). בנוסף, המשטרה הבהירה באופן ברור כי אין חשש לשלום הציבור וכי המשטרה יכולה לאבטח את הכנס. לבסוף, סיכויי הערעור אינם נוטים לטובת העירייה:

"חובתה של רשות מקומית לנהוג בשוויון בהקצאת שטח ציבורי לצרכים דתיים נקבעה בפסיקתו של בית משפט זה עוד מקדמת דנא (ראו: בג"ץ 262/62 פרץ נ' המועצה המקומית כפר שמריהו, פ"ד טו 2010 (1962), והשוו: עע"מ 3307/04 קול אחר בגליל נ' המועצה האזורית משגב (4.4.2005). כמו כן, כבר נפסק כי הרשות המקומית אינה יכולה להנחות עצמה בהפעלת סמכויותיה בטעמים הנוגעים להסתייגות מאופייה הדתי של פעילות (ראו: בג"ץ 4995/90 חוויית הגליל בע"מ נ' ראש עיריית טבריה, מר יוסף פרץ, פ"ד מה(4) 58 (1991)). בענייננו, העירייה לא הצביעה על טעם טוב לחריגה מחובת השוויון החלה עליה כאמור." (פסקה 21 לעע"מ).

ה"פ (חי') 110/06 עמותת המצפה לישראל נ' מרכז הקונגרסים הבינ"ל חיפה בע"מ (5.2.07)

בין השנים 2000-2005 אפשרה המשיבה לעמותה, המייצגת את קהילת עדי יהוה בישראל, להיעזר באולמות מרכז הקונגרסים לצורך קיום כנסים, בהתאם להסכמים מסחריים שנקשרו בין הצדדים. פעילות העמותה במרכז לא נראתה לחוגים שונים דתיים בחיפה, וכתוצאה מכך, ולאחר פנייה של ראש העיר, החליטה המשיבה שלא להמשיך בהתקשרות עם העמותה. העמותה הגישה המרצת פתיחה, בה נתבקש מתן צו האוסר על המשיבה להפלות את המבקשת מחמת דת.

בית המשפט קבע שהמשיבה אינה גוף פרטי, אלא גוף ציבורי עליו חלות נורמות המשפט הציבורי בכל הקשור לאיסור הפליה. בית המשפט פסק כי הפסקת ההתקשרות עם העמותה מהווה הפליה פסולה המנוגדת לעקרון השוויון ולהגינות.

ע"א 2266/93 פלוני, קטין ואח' נ' פלוני, פ"ד מט(1) 221 (1995)

בני הזוג, בעלי הדין, חלוקים לגבי אופי החינוך הדתי שיקבלו ילדיהם – האם יחונכו על ברכי הדת היהודית, אליה הם משתייכים מיום לידתם ועד לזמן מתן פסק הדין, או שמא הם ייחשפו גם לתורתה של "כת עדי יהוה", אליה הצטרפה האם לאחר נישואיה. המחלוקת ניטשת בין בני הזוג מספר שנים, ואף הביאה לגירושיהם. בית המשפט המחוזי קבע שהילדים יוסיפו לקבל חינוך יהודי, וכי אמם תימנע מלחשוף אותם לתורתה של "כת עדי יהוה". האם טוענת כי פסק הדין פוגע בחופש הדת שלה ובזכותה לחנך את ילדיה בהתאם לתפיסת עולמה, כאשר היא אינה דורשת לחנך את הילדים באופן בלעדי על ברכי אמונתה.

בית המשפט קבע כי העיקרון המנחה בפתרון סכסוכים בתחום דיני המשפחה הוא עיקרון טובת הילד. נקודת המוצא בסכסוכי משמורת רוחנית צריכה להיות שוויון עקרוני בין אמונותיהם, דתם ואורח חייהם של ההורים. יחד עם זאת, מושג טובת הילד מקפל בתוכו, לפחות ברמה העקרונית, גם תפיסות ערכיות של החברה, ויש לקחת בחשבון במסגרתו את דרכיה ותפיסותיה של החברה.

במקרה הנוכחי מעורבות זכותם של הילדים לחופש הדת והמצפון וזכותם לקבלת חינוך דתי מהוריהם. למול זכויות אלה עומדות זכותם של ההורים לחופש הדת וזכותם לחנך את ילדיהם כפי שהם רואים לנכון. חופש הדת מקנה להורים חופש מלא בבחירת דתו הראשונה של ילדם, אולם משעשו כן, לא נותרת בידם בחירה מלאה, וכל שינוי דת כרוך גם בפגיעה באינטרס לגיטימי של הילד. לכן נדרשת התערבות המדינה, בדמות הגנת בית המשפט.

סעיף 13א לחוק הכשרות המשפטיים והאפוטרופסות קובע כי משמגיע הקטין לגיל עשר, הוא חייב לתת הסכמתו להמרת דתו. הוראות אלו חלות לפי בית המשפט גם על מצב שבו האם אינה מבקשת להמיר את דתם של ילדיה, אלא אך ורק לחשוף אותם לתורתה. זוהי זכותם של הילדים כי דתם לא תומר שלא על דעתם. מאחר שאין הם מסוגלים עדיין לגבש דעה, זהו תפקיד המדינה להגן על זכותם זו. תפקיד זה של המדינה מוגבר כאשר מדובר במשפחה בה ההורים חלוקים בדעתם.

במקרה הנוכחי הילדים נולדו וחונכו כיהודים. במשפחתם ובסביבתם הטבעית הם מוקפים ביהודים. הם לא הביעו כל רצון להצטרף ל"כת" של אמם, ועל כן פסק בית המשפט כי זכותם גוברת על זכות האם לחנכם חינוך דתי כראות עיניה, ואפילו מדובר

רק בחשיפה לעיקרי הדת. בית המשפט עומד על כך שמחוות הדעת של העובדת הסוציאלית עולה כי גם כך הילדים נפגעו מן הקונפליקט בין הוריהם, ועל כן כל חשיפה נוספת תוסיף ותבלבל אותם.

בנוסף, "קיימת גם בעיה בדבר תחימת המותר והאסור – כיצד יכריע בית המשפט לאלו היבטים של הדת מותר לחשוף את הילד בלי לפגוע בזכותו לחופש הדת, בלי להיכנס לשאלות תיאולוגיות וערכיות ובלו שבית המשפט יערב עצמו בשיפוט ערכי של הדתות השונות? מה יהיו דרכי הפיקוח?" (עמ' 261 לפסה"ד).

בג"צ 8777/03 "טופז" מכינה קדם צבאית נ' משרד הביטחון

העותרת היא עמותה שביקשה להקים מכינה קדם-צבאית. היא פנתה לגורמים מוסמכים במשרד החינוך ובמשרד הביטחון על מנת שיאפשרו את פתיחת המכינה. משרד החינוך התנגד לאישור בשל הרצון לבחון את הקשר בין תנועת ה"אימן" (אותה משרד החינוך ומשרד הביטחון מכנים "כת") לבין העותרת. משרד החינוך הקים ועדה חיצונית על מנת שתבדוק את הנושא, אשר המליצה שלא לתמוך בהקמת המכינה.

העותרת טענה שסירוב משרד החינוך ומשרד הביטחון מבוסס על שיקולים זרים שיסודם בחברותם של חלק מתושבי מעלה צביה בכת האימן, וכן שהחלטתם פוגעת בחירות הדת והמצפון של העותרת.

בית המשפט העליון קבע כי מכינה קדם-צבאית היא מפעל חינוכי המיועד לנוער הנמצא לפני גיוסו לצה"ל, והיא מקום שבו משתלבים חינוך וצבא. החלטת שר הביטחון מבוססת על חוות דעת מקצועיות שהונחו על שולחנו, לפיהן המכינה עלולה לנצל את השפעתה על התלמידים לשם צירופם לכת האימן. חוות הדעת המשטרית הצביעה על פערים בין פעילותה הגלויה של תנועת האימן לבין פעילותה הסמויה. לפי חוות הדעת, "מהותה של הכת לוטה בערפל, אך ממה ש'חלחל החוצה' נודע כי היא מחדירה לאנשיה שהם נעלים ומיוחדים, ומנגידה בין חברי הכת ה'טובים' לבין העולם ה'רע'. מדובר בכת הייררכית מאוד, שבניגוד להצהרות כי פעילותה אינה נעשית למטרת רווח, הרי שבפועל אין אלה פני הדברים" (פסקה 4 לפסה"ד). חוות דעת זו הצטרפה לדו"ח תעסה-גלזר, שהגדיר את תנועת האימן ככת, ולחוות הדעת של ועדת צמרת, לפיה עלה חשש כי המכינה תנוצל להשפעה על תלמידיה לשם הצטרפות ל"כת" האימן. הוועדה המליצה שלא לתמוך בהקמת המכינה משום שהנושא נתון במחלוקת חינוכית-ערכית וכיוון שהוא נתון במחלוקת ציבורית.

בית המשפט קבע כי סירוב המשיבים לספק לעותרת הכרה כמכינה קדם-צבאית אינו מונע מתושבי מעלה צביה לקיים מסגרות חינוכיות ביישובם או לממש את זכותם לחופש

הדת והמצפון. מדובר בסירוב להכיר במוסד העותרת כמצדיק דחיית שירות, שאין לבית המשפט עילה להתערב בו.

בג"צ 529/85 המרכז הישראלי נ' הועדה הבינמשרדית לענייני כתות

המרכז הישראלי הגיש עתירה למתן צו על תנאי ולמתן צו ביניים כנגד הועדה הבינמשרדית לענייני כתות, שר החינוך והתרבות וח"כ מרים תעסה גלזר, על הכללת הפעולות המאורגנות והמתנהלות על ידי המרכז הישראלי, והידועות בשם "אימוני האסט" ו/או "פורום", בדו"ח על ענייני כתות מסטיות מזרחיות בישראל.

תמצית הטענות בעתירה:

- הכללת אימון האסט בדו"ח על ענייני כתות מסטיות מזרחיות בישראל הנו בלתי סביר ואם ייעשה – הדבר יהיה תוך חריגה מסמכות.
- בבדיקת הועדה את פעילות העותרת פגעה הועדה בזכות השמיעה ההוגנת הקנויה לעותרת.

ראשי פרקים:

1. העותרת היא עמותה המאוגדת עפ"י חוק העמותות. "למן התאגדותה, החלה העותרת פועלת לשם הגשמת מטרתה העקרית והיא: קדום וסיוע בפיתוח הפוטנציאל האנושי הטמון בכל אחד ואחד, שיפור איכות החיים של הפרט, בתרומתו לחברה, והתקשורת בין אנשים בה." (עמ' 3 לעתירה). העתירה מפרטת את פעילויותיה של העותרת (נוסף על אימוני האסט ו/או פורום, לרבות סדנה לתקשורת, סדנה לניהול זמן, סדנה על נכות ועוד).
2. "ברור, לאור אופי פעולותיה ומטרותיה של העותרת, כי אין ולא כלום בין העותרת ופעולותיה לבין פעילות של כת, קל וחומר כת מסטית ובודאי שלא מזרחית." (עמ' 8 לעתירה).
3. העותרת הופיעה בפני הועדה והגישה לה חומר רב ומסמכים. בנוסף, היא טענה כי לצורך קבלת החלטה, חיוני שהועדה תבקר במשרדי העותרת ותצפה באופן בלתי אמצעי בפעולות המתנהלות בפני העותרת. הועדה והעומדת בראשה סירבו לעשות זאת.
4. הועדה והעומדת בראשה נהגו בחוסר סבירות, חרגו מהסמכות שניתנה להם ופגעו בכללי הצדק הטבעי.

תשובת המדינה:

1. התיק אינו עוסק במהותו של אימון האסט. "בית המשפט הנכבד לא יהפוך עצמו לגוף אשר יקבע מסמרות בשאלת ערכו או חוסר-ערכו של אימון האסט והסיכון או חוסר-הסיכון הנובע מפעילויותיה של העותרת." (עמ' 2 לתשובה).
2. נושאו של המשפט הנוכחי הוא "על מה ולמה ראתה הועדה בכלל לתת דעתה על אימון האסט, ומדוע בכך היא פעלה הן במסגרת סמכותה והן בסבירות מלאה." (עמ' 2 לתשובה). מנדט הוועדה לא הוגבל באופן מצמצם רק ל"כתות מסטיות מזרחיות בישראל". הועדה התייחסה לעותרת כחלק ממכלול רחב יותר של הארגון הבינלאומי המכונה "אסט", כאשר אסט הוא גורם המעורר דאגה וביקורת בחתכים מגוונים של הציבור בארץ ובעולם.
3. לא נפגעה זכות השמיעה ההוגנת של העותרת, אשר הזמנה להופיע בפני הועדה, ואף ניתנה לה הזדמנות נוספת לאחר שסירבה להזמנה. ההזמנה של חברי הועדה לצפות בפעילויות האסט הייתה לא כנה ולא פתוחה.

26.5.86 – ניתן תוקף של פסק דין להסכם בין הצדדים, הקובע כ:

4. נציגי הועדה מתבקשים לבקר אצל העותרת בעת קיום פעולותיה השונות. הועדה לא תקבל מסקנה בעניינה של העותרת בטרם קיימה ביקור בפעילות אחת לפחות.
5. בעת הביקור של נציגי הועדה הם רשאים לתעד את האירוע שיבקרו בו בצורה סבירה (ללא הסרטה), על ידי כתיבה, הקלטה וצילום תמונות. צילום לא ייעשה אם תובע התנגדות המשתתפים לכך.
6. לא ייעשה שימוש בחומר המתועד אלא למטרות הועדה ועיון השר בלבד.
7. העותרת זכאית לבקש מהועדה, לאחר קיום הביקורים ולפני כתיבת הדו"ח, להופיע בפניה ולהציג את טיעוניה.
8. הדו"ח יועבר על שר החינוך והתרבות, ואין לפרסמו אלא על פי החלטת השר.
9. הועדה או מי מטעמה לא יפעיל השפעה על איזה שהוא מוסד בקשר להעסקת אנשים רק משום שאלה מזוהים עם העותרת ופעילויותיה.

2. משפט פלילי

במסגרת המשפט הפלילי הסוגיות הנוגעות לתנועות דתיות חדשות עסקו בהגדרת "כת", ובשאלה האם הימצאות תחת השפעת "כת" יכולה לפטור מאחריות פלילית או מהתקיימות יסודות עבירה, כדוגמת עבירת החזקה בתנאי עבדות.

2.1. פרשת חסידיו של אליאור חן

הכרעת הדין של חסידיו של אליאור חן – דוד אברהם קוגמן, אברהם מסקאלצ'י, רועי צורף ושמעון גבאי (ת"פ (י-ם) מ.י פרקליטות מחוז ירושלים נ' קוגמן ואח', 12.5.10)

הנאשמים העלו טענות הגנה בנוגע למצבם הנפשי. לפי טענותיהם, הם פעלו תחת השפעתו ההרסנית של אליאור חן, ואיבדו את יכולתם להבין את טיב מעשיהם ולהימנע מהם. לדידם, יש להתייחס לקבוצה שכללה את הנאשמים ואת אמם של הילדים שעברו התעללות, כאל כת שחבריה עברו שטיפת מוח. "אליאור, שעמד במרכז הווייתם, הצליח, על פי הטענה, להשמיד את תפישתם המוסרית, והחליף אותה בתפישה מרושעת, באמצעות ניתוקם ובידודם מן העולם, שימוש בכריזמה שלו, שינוי סדרי הזמן, יצירת תלות מוחלטת בו, ובאמצעות שימוש באמצעי הפחדה שכללו גם פגיעות פיזיות בהם". (עמ' 336 לפסה"ד).

הוראת ס' 34 לחוק העונשין, הפוטר אדם לא שפוי מאחריות פלילית מציבה תנאי לתחולתה, שהמבצע סבל ממחלת נפש, והיא זו שהביאה לאי יכולתו להבין את הפסול שבמעשהו. לטענת בא כוח הנאשם, "היה פה מצב דמוי מחלה, שיצר אותם סימפטומים של מחלת נפש, בשל המניפולציה הרגשית והנפשית אליה נחשפו הנאשמים. לדעתו, יש למתוח את פרשנותה של הוראת סעיף 34 לחוק, כך שתחול גם על מצבים דוגמת זה שלפנינו... ב"כ הנאשם הודה, שלא הצליח למצוא תקדים משפטי, גם לא בארצות הים, לפיו התקבלה טענה מעין זו ושימשה בסיס לזיכוי של נאשם. לטעמי, שלא בכדו". (עמ' 337 לפסה"ד, ההדגשה הוספה, מ.ש.).

השופטת סוקרת את התנהגותם של הנאשמים, מחוץ ובתוך בית המשפט, ומגיעה למסקנה כי לא איבדו את המחשבה העצמית, והבינו את הפסול שבמעשיהם. אין ספק כי האמינו שאליאור חן הוא "צדיק" שיש להישמע להוראותיו, ביקשו את קרבתו ואף ביטלו עצמם בפניו. בנוסף, יסוד האלימות והבוטות שבהתנהלותו היה בו אלמנט מרתיע גם לגביהם. יחד עם זאת, השופטת קובעת כי הם הבינו היטב את המעשים שביצעו, עוד בזמן אמת.

באשר לטענת הכת, קובעת השופטת: "אין לומר כי אליאור הקים לעצמו כת. כפי שעלה מדבריו של נאשם 1, אנשים רבים היו מאזינים לשיעוריו בקבלה, ולא נוצרה סביבו כת.

הנאשם הוא דווקא זה שהקים עבור אליאור את הישיבה ברח' שרי ישראל, ולא נשמעה מפיו טענה כי אליאור הוא זה שיזם את הקמתה, כפה אותה עליו והביא בכוח אישיותו ההרסנית והאלימה לכינוסם של אותם תלמידים סביבו, מתוך מטרה להקים סביבו כת. רוב התלמידים אף עזבו את הישיבה והלכו לדרךם, בין מטעמיהם שלהם ובין לאחר שאליאור החליט לפרק את הישיבה. רוצה לומר, אין המדובר במנהיג שלא ניתן היה להשתחרר מאחיזתו באותו שלב. דמרי וצברי לא ראו בו דמות כזו, ואיני מוצאת מניע לכך שישקרו בעניין זה. לא למותר להוסיף, כי משזומן ד' כעד הגנה מטעמו של נאשם 3, לא מצאו ב"כ נאשם 1 לנכון לחקור אותו, ולשמוע את גרסתו בנוגע להיווצרותה של כת. המסקנה היא כי הגרסה לא יכולה הייתה לתמוך בטענה." (עמ' 345 לפסה"ד).

לבסוף, קובעת השופטת: "מסקנתי היא, שלא אובדן יכולת השיפוט המוסרי היה כאן, אלא אובדן עמוד השדרה המוסרי, בין בשל פחדנות, בין בשל התבטלות בפני אדם אחר, בין בשל היסחפות הולכת וגוברת למעשי התעללות בילדים רכים וחסרי ישע, ושאיבת הנאה מן השימוש בכוח כלפי החלש – תופעה שאינה זרה למצב האנושי. כל אחד מן ההסברים הללו אינו יכול להוות טעם לפטור מאחריות פלילית או להפחתתה." (עמ' 346 לפסה"ד)

לביהמ"ש הוגשה חוות דעת ונשמעה עדות מאת פרופ' אליעזר ויצטום, פסיכיאטר מומחה, המשמש, בין היתר, כפרופ' לפסיכיאטריה בפקולטה למדעי הבריאות של אוניברסיטת בן גוריון.

"22. פרופ' ויצטום מצוין, כי טרם נעשה בישראל בירור של ממש בדבר הכשירות המשפטית של חברי כת, הנתונים להשפעתו ההרסנית של מנהיג כריזמטי והרסני. עם זאת, השורה התחתונה של חוות דעתו היא זו: 'בשל הפרעה הנפשית החמורה, שגרמה לפגיעה הקשה ברצייה ולפרשנות המעוותת של המציאות, לאור כל מה שתואר, יש לדעתי המקצועית מקום שבית המשפט יבחן לעומק את התקיימותו של היסוד הנפשי הקשור לאחריותו הפלילית של מר קוגמן ביחס למעשים שבהם הוא מואשם. על אף שאין אני יכול לקבוע כי למר קוגמן יש מחלת נפש או ליקוי שכלי אורגני, הרי שיכולתו לבצע בקרה עצמית, להבין את טיבם הפסול של מעשיו ויכולתו להימנע מהם, בזמן שנשלט שלטון ללא מצרים על ידי אליאור חן, היו לקויות ביותר. משום כך ראוי לדעתי כי בית המשפט יבחן אם יכולות לקויות אלה בזמן ביצוע המעשים, אינן שונות באופן מהותי מיכולת הבקרה העצמית, ההבנה או השליטה וההימנעות של חולה נפש, או של בעל ליקוי שכלי' (עמ' 27-28).

23. אם נסכם את מאפייניה של הכת אשר לפי חוות הדעת יש בהם כדי להביא להרס אישיותם של החברים בה, נראה כי המדובר באלה: מנהיג כריזמטי ורודני שיש בפיו

בשורה דתית חדשה, בידודם של חברי הקבוצה מבני משפחתם וממסגרות אחרות, סגנון חיים תובעני הכולל מדיטציה, טכניקות מיוחדות והתעמקות בלימודי דת, שליטה על ערוצי תקשורת, החלשת החברים בכת על ידי מניעת שינה ודיאטות שונות, השפלתם תוך יצירת אווירה של חוסר ודאות, פחד ובלבול, מתן משימות מונוטוניות, כמו חזרה על פסוקים למשך זמן רב, בהייה במטרה מסויימת לתקופה ארוכה ושכיבה בתנחות שונות ללא תזונה. כבר כאן ניתן לומר, כי מאפיינים רבים מאלה המצויינים בחוות הדעת אינם מתקיימים בנאשמים." (עמ' 350 לפסה"ד).

בנוסף, השופטת קבעה כי עמדתו של המומחה מאולצת ובעלת סתירות, ולא קיבלה את חוות הדעת ואת מסקנתו לפיו הנאשם 1 (או כל נאשם אחר) משולל תפישת מציאות ומנגנוני בקרה, והיה חסר יכולת להבין את הפסול שבמעשהו ולהימנע ממנו, בשל 'תסמונת הכת' ממנה סבל. משכך, התייטר הצורך לדון בטענה המהותית האם אדם שפועל במסגרת כת דומה לחולה נפש הפטור מאחריות פלילית. יחד עם זאת, השופטת מוסיפה למעלה מן הצורך ואומרת כי איננה סבורה שניתן לקבל את העמדה העקרונית שהציע פרופ' ויצטום: "הטענה כי אדם מבוגר שהתעלל בילד בשל פחד מאחר, או בשלל אמונה בדרכו של אחר, יהיה פטור מאחריות פלילית, מעוררת מחשבות על מקרים כאלה ואחרים מן ההיסטוריה האנושית, ועל ההשלכה של קבלת הטענה על משמעות היותו של אדם – אדם, היינו אישיות מוסרית ואוטונומית". (עמ' 355 לפסה"ד, ההדגשה הוספה, מ.ש.).

גזר הדין, שניתן ביום 23.11.10

בגזר הדין נטען כי גם אם במישור המהותי אין לקבל את הטענה של פטור מאחריות פלילית בשל השפעת כת, הרי שיש לכך משמעות לעניין העונש. השופטת אינה מקבלת את טענת "גניבת הדעת" של אליאור חן. כפי שסברה בכל הנוגע לאחריותם הפלילית, כך היא סבורה בכל הנוגע לעונש. "הנאשמים לא איבדו את יכולת השיפוט המוסרי שלהם, כי אם את עמוד השדרה המוסרי שלהם. ההבחנה היא הבחנה עקרונית. הנאשמים ידעו היטב, בעת מעשה, כי הם עושים מעשים חמורים ואכזריים. אכן, כפי שקבעתי, הנאשמים ראו באליאור חן 'צדיק', ובקשו להסתופף בצילו. אכן, השפעתו עליהם הייתה רבה, והם התבטלו בפניו. אולם, כפי שעלה מעדויותיהם, הם לא צייתו ציות עיוור לפקודות שמשמעותן המוסרית לא הייתה נהירה להם. הם לא פעלו כרובוטים, אלא הפעילו שיקול דעת. לעיתים אף 'הידרו' במצוות ההתעללות יותר ממה שנתבקש מהם." (עמ' 20 לגזר הדין).

פסה"ד של ביהמ"ש העליון בערעור (ע"פ 9612/10 קוגמן נ' מדינת ישראל, 27.4.14)

"קוגמן וגבאי טענו כי יש לפטור אותם מאחריות פלילית, ולמצער להקל בעונשם, מאחר שאיבדו את יכולת שיקול הדעת והחשיבה העצמאית שלהם בהיותם נתונים להשפעתה של בכת בה נמצאו, ומאחר שפעלו כבובת מריונטות עודם נשלטים ונתונים תחת השפעתו המאגית של אליאור חן...

קוגמן תמך טענתו בחוות דעתו של הפסיכיאטר אליעזר ויצטום, לפיה יש לראות בו כנפגע כת דתית הרסנית, וכי התקיימו בבני החבורה כל הקריטריונים המאפיינים כתות מעין אלה. לדעת פרופ' ויצטום, קוגמן הפך בהדרגה תלוי באופן מוחלט בכת ובמנהיגה אליאור חן. בכת שינו סדרי בראשית, היום הפך ללילה והלילה הפך ליום, וכל אלה, לרבות הבידוד של אנשי הכת, גרמו לפגיעה קשה ביכולת הרצייה של קוגמן ועיוותו את תפיסת המציאות שלו.

לדברים אלה הצטרפו גם גבאי ומסקאלצ', שקראו לבית המשפט להכיר בכך ש'נפגע כת' ראוי לחסות תחת סייג האחריות הפלילית הקבוע בס' 34 לחוק. " (ס' 74 לפסה"ד) כביהמ"ש המחוזי, ביהמ"ש העליון דוחה את הטיעון.

ס' 34 לחוק העונשין קובע כדלקמן:

אי שפיות הדעת

34 ח. לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שעשה אם, בשעת המעשה, בשל מחלה שפגעה ברוחו או בשל ליקוי בכושרו השכלי, היה חסר יכולת של ממש –

(1) להבין את אשר הוא עושה או את הפסול שבמעשהו; או

(2) להימנע מעשיית המעשה.

ביהמ"ש נכון להניח כי לאליאור חן הייתה השפעה מרובה על בני החבורה, אשר האמינו בכוחו בקבלה מעשית ואף ביכולתו לקרוא את מחשבותיהם, אך מכאן ועד לביטול יסוד הרצייה או יסוד ההבנה כנדרש בס', רחוקה הדרך. המערערים הבינו היטב את מעשיהם.

גם הבסיס העובדתי עליו מושתתת חוות הדעת של פרופ' ויצטום כביכול היו המערערים מנותקים ומבודדים מהעולם החיצון, אינה מעוגנת בעובדות. "אין מדובר בכת מתבודדת ומנותקת מהעולם החיצון, אלא חבורה שהייתה חשופה לנעשה בחוץ, מבלי שנחסמה דרכם של המערערים למשפחותיהם ולחבריהם. מחוות דעתו של פרופ' ויצטום עולה כי אליאור חן נקט ב'מניפולציות אלימות, התעללות, השפלה, הפרד ומשול הרחקה וקרוב'. עם זאת, להבדיל ממאפיינים ועיסוקים הנוהגים ב'כתות' אחרות, כנזכר בחוות דעתו של פרופ' ויצטום, המערערים לא הועסקו בטכניקות שעלולות לערער או להחליש את נפשם

ואת אישיותם, כגון: מדיטציות לאורך שעות, מניעת שינה, השפלה מול חברי הקבוצה תוך יצירת אווירה של פחד ובלבול ולחץ קבוצתי, בהייה לתקופה ארוכה או שכיבה בתנחות שונות ללא תזונה. כפי שנכתב בהכרעת הדין, היו אלה דווקא הילדים שהיו נתונים ל"טכניקות אלו". (ס' 75 לפסה"ד).

מסכם השופט עמית ואומר, "גם לשיטת הפרשנות המרחיבה של הביטוי 'חסר יכולת של ממש' האמור בס' 34 לחוק העונשין, יש להוכיח פגיעה מהותית ביכולת ההבנה או הרצייה, ולא כך משתמע מחוות הדעת." (שם).

"76. אני נכון לקבל טענתו של קוגמן – אליה הצטרף גבאי – כי בהיותו נער צעיר בילה "בחברה חרדית סגורה ונוקשה והתחנך על סיפורי צדיקים מופלאים, יחידי סגולה, שזכו לעשות ניסים במו ידיהם והכל בזכות אדיקותם בבורא עולם", וכי נוכח גילו והרקע שלו האמין כי אליאור חן ניחן בכוחות מיוחדים והוא אחד מאותם צדיקים.

אלא שרבים מבני עמנו מאמינים בסיפורי צדיקים-מקובלים-מופלאים-יחידי סגולה העושים ניסים ונפלאות חדשות לבקרים, מבלי ליישם כפשוטו את האמירה "אפילו יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם" (מדרש ספרי לדברים י"ז י"א), ומבלי להתדרדר למעשים הנוראים בהם הורשעו המערערים. אילו שנו המערערים באמת ובתמים את פרקם, ולא התיימרו להיכנס לפרדס האסור, מן הסתם היו מכירים את שנאמר בתלמוד הירושלמי: "יכול אם יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין, תשמע להם?! תלמוד לומר: 'ללכת ימין ושמאל', שיאמרו לך על ימין שהוא ימין ועל שמאל שהוא שמאל" (הוריות, פרק א' הלכה א' דף ב', ב'). מי שפועל על פי "דעת תורה" כביכול, באופן שנוגד את אושיות המוסר הטבעי-בסיסי ביותר, אמור להבין כי הוא פועל בניגוד לדרכה של תורה.

סעיף 34 לחוק העונשין מגלם מדיניות משפטית המאזנת בין השיקולים השונים והסותרים הנוגעים למטרות הענישה, לביטחון הציבור ואמון הציבור, מול הנכונות של המחוקק להכיר במצבי קיצון בהם נשללה יכולת ההבנה או הרצייה של הנאשם. הרחבת גבולותיה של טענת אי השפיות גם ל"נפגעי כתות", עלולה לפגוע ביעילותו של החוק הפלילי במלחמה נגד הפשע, ולהתפרש כמתן היתר לבעלי דעות קיצוניות בתחומים שונים, לתימהונים ולבעלי מוזרויות למיניהן ולסוגיהן, להתחמק מאחריות פלילית.

לכן, ומשיקולים של מדיניות משפטית, אין להכיר בכך שחברות בכת כשלעצמה – ובמקרה שבפנינו איני מקבל את הגדרת החבורה ככת – שוללת לחלוטין את המצפן האנושי. במעשיהם העידו המערערים על עצמם כי איבדו את מערכת הערכים האנושית-הבסיסית, אך לא הוכיחו כי איבדו את היכולת להבין או להבחין בין טוב לרע או את יכולתם להימנע מביצוע המעשים. פרופ' ויצטום ציין בחקירתו, כי המוטיבים החשובים

בעניינו של קוגמן הם האמונה והפחד. בהיבט של מדיניות משפטית ראויה, קשה להלום כי די באמונה ובפחד כדי לפטור מאחריות פלילית. כפי שציין בית משפט קמא בהכרעת דינו, מתן פטור למבוגר שהתעלל בילד בשל אמונה או פחד מבטלת את האדם כאישיות מוסרית ואוטונומית." (ההדגשה הוספה, מ.ש.).

2.2. פרשת ד.א.

תפח (י-ם) 6749-08-11 מדינת ישראל נ' ד.א. (10.9.13) – הכרעת הדין

בית המשפט המחוזי בירושלים הרשיע את הנאשמים (ד. א. ועמיתו) בעבירות מין ואלימות רבות, לרבות החזקה בתנאי עבדות, שביצעו כנגד בני משפחתו של א. – חסיד של הרב ישראל דב בער אודסר – שעליהם נמנים 6 נשים הנשואות לו ו-17 ילדים.

בית המשפט קבע כי שאלת אמונתו של הנאשם בדרכים בהן נקט אינה רלוונטית לשאלת התקיימות יסודות העבירה. ייתכן כי הנאשם, ואף קורבנותיו מקרב בני ביתו, האמינו (ועודם מאמינים) באמונה שלמה כי דרכי פעולתו של הנאשם אכן היו מתחייבות והכרחיות, אולם אין די באמונה זו כדי לשלול את המסקנה כי הקורבנות הוחזקו בתנאי עבדות וכי אחד או יותר מהיסודות החלופיים המוזכרים בסעיף 375(א) לחוק העונשין (החזקה בתנאי עבדות) מתקיימים.

נקבע כי לא. הייתה שליטה ממשית בבני הבית בארבע נקודות עיקריות:

- א. המעמד הנשגב שייחסו בני הבית לנאשם והפחד שזרע בהם.
- ב. הדרך המניפולטיבית שבה ניצל את השפעתו.
- ג. ניתוקם של בני המשפחה מהעולם החיצוני.
- ד. המטלות והעונשים הסדיסטיים שביצעו בהוראת הנאשם או למענו.

ההחזקה בתנאי עבדות היוותה חלק אינטגרלי מחיי הבית וממערך האמונה הרוחני של הנאשם ובני ביתו, ולצד זאת אפשרה לנאשם לקבל באופן ממוסד ושיטתי אספקה קבועה של כספים ושירותים.

תפח(י-ם) 6749-08-11 מדינת ישראל נ' ד.א. (17.10.13) – גזר הדין

בית המשפט קבע בגזר הדין כי מסכת העבירות הינה יוצאת דופן בהיקפה ובחומרתה, ומצדיקה ענישה קשה ומחמירה. אמנם, נשותיו של א. נוהות אחריו גם היום, אולם גישתן זו, קובע בית המשפט, מקורה בתפיסה קורבנית הרואה בנאשם מעין "איש על." חברה מתוקנת אינה יכולה להשלים עם משפחה המתנהלת בסגנון של ריבוי נשים, פרנסה להן ולשבע-עשרה ילדים בדרך של הפצה ברחובות, ילדים ללא מסגרת חינוך מוכרת, ושליטה בכל אלה בדרכים עברייניות ואסורות. על א. נגזרו 26 שנות מאסר בפועל,

שנתיים מאסר על תנאי ופיצוי למתלוננים בסך 100,000 ₪. על הנאשם 2 נגזרו 6 שנות מאסר בפועל ושנת מאסר על תנאי.

2.3. פרשת גואל רצון

תפ"ח 23751-02-10 מדינת ישראל נ' רצון – הכרעת דין [גרסה מקוצרת]

בין האישומים אשר יוחסו לרצון הייתה עבירת החזקת אדם בתנאי עבדות, לפי סעיף 375א(א) לחוק העונשין כלפי הנשים שחיו עמו. כבסיס העיוני לטענותיה, העידה המאשימה מטעמה את ד"ר דוד גרין, מומחה בכיר בפסיכולוגיה קלינית, ופרופ' נתנאל לאור, מומחה בפסיכיאטריה של הילד והמתבגר, שהגישו חוות דעת בתחום מומחיותם.

עדותו של ד"ר גרין

ד"ר גרין כתב בחוות דעתו והעיד, כי ניתן להביא אדם למצב של "שליטה מנטאלית" (mind control) שהוא "שליטה יעילה של אדם אחד על המחשבות והפעולות של אדם אחר" באמצעות '... הפעלה מניפולטיבית, מוגזמת או מרושעת...' של תהליכים פסיכולוגיים המתפרשים על 'שש תופעות מרכזיות שהוכחו מבחינה אמפירית...: תסכול, רגשות אשם, צייתנות, קונפורמיות, סוגסטיה ודיסוננס קוגניטיבי' (עמ' 11 לפסה"ד המקוצר).

עוד העיד ד"ר גרין, כי "חסידי רבים של מנהיגי קבוצות מיסטיות, רוחניות או פסבדו משפחתיות ממשיכים להאמין במנהיג הכת גם לאחר שנחשף כרמאי, לא משום גדולת נפשם אלא משום ההשלכות הפסיכולוגיות הבלתי נסבלות שיחוו אם יקבלו את העובדה שרומם". הוא סיכם חלק זה של דבריו באמרו: "... התהליכים הפסיכולוגיים שתוארו לעיל מהווים מרכיב מרכזי בשינויים בתפיסת עולמו של האדם, בעיקר בסביבה הפועלת בצורה מכוונת למטרה זאת. אף אחד מהם אינו מספיק ליצירת שליטה מנטאלית... אך במשותף הם מייצרים את התשתית הפסיכולוגית המאפשרת שינויים מרחיקי לכת בתודעתו של הפרט, בעיקר במצבים, קבוצות או חברות שבהן מנהיג או מנהיגים מעוניינים להשתלט על הפרט ולנצל אותו למטרות אישיות. אנחנו מוצאים תהליכים אלה בכל הדתות הממוסדות, בארגונים פוליטיים, בתעמולה, בפרסומת שיווקית ואף בחינוך. הדבר המעניין... הוא העובדה שרוב המושפעים טוענים לבסוף שהשינויים בתודעתם ובתפיסת עולמם התרחשו ללא כפייה והתוצאה הסופית הינה בחירה חופשית ורצונית. גם הסביבה המתבוננת.. נוטה לייחס לאנשים שעברו מניפולציות חמורות להשתלט רעיונות, עמדות או ערכים חדשים, בחירה חופשית ובעיקר אי הפעלת כוח התנגדות וחסיונות פעילה אל מול המניפולציות שהופעלו עליהם" (עמ' 11-12 לפסה"ד המקוצר).

ד"ר גרין הסביר, שבהסתמך על הבסיס הפסיכולוגי האמור, הוכרו קבוצות המכונות בספרות המקצועית "קבוצה סמכותניות", אשר כוללות את המאפיינים הבאים:

- א. מבנה שליטה היררכי-פירמידאלי.
- ב. איסוף קבוצת מאמינים וביסוס כלכלי של הארגון באמצעות משאביהם – רכוש קודם, עבודה, או קיבוץ נדבות. הוראותיו של המנהיג תופנינה, במרבית המקרים, לשרת את צרכיו שלו. המצטרפים יהיו לרוב אנשים המצויים בשלב של גיבוש זהות, עקב גיל צעיר, משבר, או רקע קשה אחר והעדר קבוצת תמיכה משפחתית או אחרת.
- ג. אישיותו של המנהיג תכלול מגלומניה מפותחת על רקע של רגשי נחיתות והעדר דמות אב חיצוני. לכך נלוות בחלק מהמקרים הפרעת אישיות, לרוב אנטי-חברתית, שיש בה כדי להסיר את המעצורים מפני עשיית שימוש לרעה בתכונות של כריזמה אישית.
- ד. טכניקת הגיוס מכוונת לאובדן כושר השיפוט, החשיבה הביקורתית והיכולת לקבל החלטות עצמאיות, ומופעלת בידי אנשים ידידותיים ובלתי מאיימים, שאינם מעוררים את מנגנוני ההגנה הרגילים. באמצעות תקיפת האני הפנימי של האדם, המנהיג מצליח בהדרגה לפרק ולעצב מחדש את זהותם של חברי הקבוצה ולהעניק להם פסבדו-זהות קבוצתית חדשה.
- ה. קיומו של תקנון של מותר ואסור, ובכללו, איסור עזיבה, שאמנם אינו מפורש מחשש של התערבות הרשויות. אנשים לא יכולים לעזוב מכיוון שהתלות בקבוצה היא טוטאלית והם כבר איבדו מזמן את כושר ההחלטה העצמית, מלבד מקרים בודדים. רוב האנשים מציינים וחושבים באמצעות מוחו של המנהיג.
- ו. נאמנותם של המצטרפים נשמרת באמצעות שינוי זהותם, ממי שהיו לדמות אחרת. המנהיג הוא המפרש המוסמך היחיד של הרעיון 'הרשמי' של הקבוצה. השינוי לאותה דמות אחרת כרוך בשינוי רדיקלי באורח החיים ואימוץ דרכי התנהגות חדשות. במקביל, נערך ניתוק של המצטרפים מבני משפחותיהם וממקורות תמיכה חברתית חלופיים. לכך נלווה ניתוק ממקורות מידע חיצוניים. פעולות אלו יוצרות מעין 'התקן תוך מוחי' אשר שולל את האפשרות לאמץ רעיונות חדשים, ומקנה להנהגה 'שליטה מנטאלית' בהם.
- ז. חברי הקבוצה מפתחים מעין 'פוביה מקבלת החלטות', מאבדים את כושר ההחלטה העצמאי והיכולת להגן על האינטרסים שלהם כלפי המנהיג, שהוא נשוא של 'פולחן אישיות'.
- ח. יחסי מין משמשים הן כמטרה והן ככלי לקשירה משמעותית יותר של בני הקבוצה זה לזה ולמנהיג.

ט. על חברי הקבוצה מופעלים מנגנוני לחץ גלויים וסמויים כולל איומים בעונשים קוסמיים, איום ומימוש עונשים מוחשיים, כגון חרמות ופגיעה פיזית, ומסגרות של מעקב אחרי פעולותיהם לצורך בחינה מתמדת של נאמנותם, אכיפת התקנון, ומניעת עזיבה.

י. הסתרה וסודיות של המתרחש בתוך הקבוצה. נכונות למעשים נואשים כנגד איומים חיצוניים.

יא. מינוי יורש מבין קרובי משפחת המנהיג.

יב. ד"ר גרין הסביר כי המייחד את הקבוצות הסמכותניות הוא שמדובר במערך מורכב ומהודק בשני היבטים עיקריים: האחד, אי שקיפות בפני המתגייס הפוטנציאלי, והשני, היקף תחומי החיים ועומק השליטה עליהם מבקש הארגון לפרוש את חסותו.

עוד הסביר, שהעניין המחקרי האישי שלו בתחום נסמך במידה רבה על עמדתו הנורמטיבית האישית בנושא, לפיה ישנו רע אינהרנטי בויתור של אדם על עצמאות המחשבה שלו, וההנחה שבמצב כזה ייעשה שימוש שישרת את האינטרס של המשפיע. לכן, לשיטתו, גם אם חברי קבוצה סמכותנית מגדירים עצמם 'מאושרים', מדובר בתודעה כוזבת ואין לקבל את הדברים. הוא דוחה עמדה שהציגה קבוצה של 26 אנשי אקדמיה בישראל במכתב פתוח שפרסמה בשנת 2011, לפיה אין הצדקה מבחינה מחקרית-מדעית וערכית-דמוקרטית לקביעת איסורים על פעילות 'קבוצות דתיות חדשות'. לדעתו, עמדה זו נסמכת על אי היכרות עם הפרקטיקה של קבוצות סמכותניות והשלכותיהן על החברים בהן.

באשר למעמדה של התיאוריה על שליטה מנטאלית באקדמיה העיד ד"ר גרין כי יש ויכוח ופולמוס האם היא מדעית או לא. אמת המידה לזיהוי היות האדם ב'שליטה מנטאלית' היא מידת הסטייה מהקונצנזוס החברתי הכללי. הוא אישר כי עמדתו המקצועית לפיה אדם יכול להימצא ב'שליטה מנטאלית' לא זכתה לקבלה כללית ולהכרה בידי הגופים המקצועיים הרלוונטיים ובבתי המשפט בארה"ב. לפי הסבריו, הנימוק לדחייה הוא אי קיומו של תיקוף מדעי מספק, הנובע מהקשיים בעריכת המחקרים, ולא בשלילה פוזיטיבית של הרעיונות העומדים בבסיסם.

טענת המאשימה:

המאשימה טענה שלאור העובדות, יש לראות את חייהן של המתלוננות לצד הנאשם כמסגרת של 'קבוצה סמכותנית', שבה הוכפפו האינטרסים שלהן באופן מלא לאלו של הנאשם. הנאשם נקט בדרך של מניפולציות פסיכולוגיות, בכללן, הצהרות בדבר כוחות על ויכולת ריפוי ותחלואה הנתונים בידיו, ובכך שתל בלב המתלוננות פחד, רכש לעצמו

ביודעין שליטה בחייהן ושלל את יכולתן לבחירה חופשית. לטענתה, אורח החיים אשר היה נהוג בקבוצה עולה כדי תנאי עבדות, שכן הנאשם הטיל על המתלוננות מגבלות שונות, והוראות 'עשה' ו'לא תעשה' חריגות ביותר. אלו צמצמו משמעותית את אפשרויות הבחירה בכל היבט של חייהן, תוך העמדתן בתחושת מעקב מתמיד, וזאת במטרה בלעדית לשרתו. על בסיס זאת, המאשימה טענה שיש להרשיע את הנאשם בעבירה לפי סעיף 375(א) לחוק העונשין, של "החזקה בתנאי עבדות".

טענת ההגנה:

ההגנה טענה כי גם אם מסכת הראיות בכללותה מצביעה על אורח חיים חריג ובלתי מקובל, היא אינה מבססת ביצוע עבירה בידי הנאשם. במישור המשפטי העקרוני, תכלית העבירה היא התמודדות עם תופעת העבדות ותופעות דמויות-עבדות, כפי שזוהו בידי המוסדות הבינלאומיים הרלוונטיים. השימוש שמנסה המאשימה לעשות בעבירה זו כלפי הנאשם, טענה ההגנה, מהווה ניצול לרעה של נוסח הסעיף, במטרה להתמודד עם תופעה חברתית שאינה רצויה בעיניה, קרי: קיום 'כת' או 'קבוצה סמכותנית', שאינה נמנית עם התופעות שהעבירה נועדה להתמודד עמן.

דין

סעיף 375(א) לחוק העונשין קובע כי:

"המחזיק אדם בתנאי עבדות לצורכי עבודה או שירותים לרבות שירותי מין, דינו – מאסר שש עשרה שנים.

(ב) נעברה עבירה לפי סעיף קטן (א) בקטין, דינו של עובר העבירה – מאסר עשרים שנים.

(ג) בסימן זה, 'עבדות' – מצב שבו מופעלות כלפי אדם סמכויות המופעלות ככלל כלפי קניינו של אדם; לעניין זה, יראו שליטה ממשית בחייו של אדם או שלילת חירותו כהפעלת סמכויות כאמור".

אומר בית המשפט: "המאשימה מבקשת להסתמך על התיאוריה האמורה [בדבר קיום 'שליטה מנטאלית', מ.ש.] נוכח העובדות, שאינן במחלוקת, שלא הייתה על המתלוננות מגבלה פיזית, קוגניטיבית, או משפטית שמנעה מהן לעזוב את הנאשם או להתעמת עמו בכל נושא שהוא; המתלוננות נמצאו מחוץ לביתן והלכו למקומות עבודה ובתי עסק רגילים דרך קבע לצרכים מגוונים, כשהיה להן אף כלי רכב זמין; המתלוננות גדלו והתחנכו במשפחות נורמטיביות, ואורח חייהן החריג היה ידוע להן; המתלוננות הביעו שביעות רצון מאורח החיים האמור, בזמן אמת, למצער כלפי חוץ. לטענת המאשימה,

חרף עובדות אלו, המתלוננות לא היו בנות-חורין משום שנמצאו במצב של 'שליטה מנטאלית' בידי הנאשם" (עמ' 21 לפסה"ד המקוצר).

בית המשפט מטיל ספק במעמדה המדעי של התיאוריה. הוא מפנה לאישורו של ד"ר גרין שעמדתו שנויה במחלוקת בקהילייה המדעית, ומציין כי ניסיונות להציג חוות דעת מומחים בנושא זה בבתי משפט בארה"ב נדחו, בין השאר עקב אי עמידה בתנאי "general acceptance" לתיאוריה המוצגת בידי המומחה (כלומר, הצורך שהתיאוריה תהיה מקובלת בקהילייה האקדמית). עוד מציין ביהמ"ש כי ד"ר גרין העיד מפורשות שעיסוקו בתחום נסמך על עמדה אידיאולוגית מקצועית, ושהוא לא ביסס באופן אקדמי (לרבות ביבליוגרפית) את עמדתו.

אין חולק, קובע בית המשפט, כי מדובר בתיאוריה שאינה מצויה בקונצנזוס של התחום המקצועי. 'שליטה מנטאלית' היא מקרה פרטי של תוצאת השימוש במנגנונים הפסיכולוגיים שבכל סוציאליזציה המיועדת להטמעת ערכים ודרכי התנהגות מסוימות. "כאלו יכול שיופעלו בידי מוסד חברתי כגון, ארגוני דת, קבוצות חברתיות, מנגנונים צבאיים, ותאגידים מסחריים. היא מובחנת מהם רק במידת ההשפעה ותכליתה" (עמ' 22 לפסה"ד המקוצר). בית המשפט קבע כי לא הובהר בעדות המומחה האם קיימים כלים קליניים אובייקטיביים המקובלים בקרב המומחים התומכים באסכולה האמורה, מהם ניתן לקבל תשובות חד-משמעיות לשאלות האם אדם נמצא במצב האמור, אם לא, ומה השפעת הדברים על התנהגותו בנסיבות ספציפיות.

"המאשימה מבקשת מבית המשפט להכיר באפשרות כי ניתן להשתיל בליבו של אדם מחשבות וכוונות לא לו. עצם קיומה של אפשרות מעין זו יוצרת קשיים משמעותיים במערכת המשפטית, ככלל, ובמשפט הפלילי, בפרט, בו נתונה חשיבות קריטית להלך הנפש של המעורבים. (עמ' 22 לפסה"ד המקוצר). הסכנה בכך היא שהתיאוריה תובא כטענת הגנה של נאשמים השוללת את קיומו של היסוד הנפשי, ללא הסתמכות על כל אבחנה רפואית פסיכיאטרית או נוירולוגית מוכרת ומקובלת, ומבלי שיינתנו לגורמי חקירה ובתי המשפט כלי עזר ממשיים מטעם אנשי מקצוע לבחון את נכונות הדברים.

בנוסף, הכלי העיקרי לזיהוי מי שמצוי תחת 'שליטה מנטאלית' לפי ד"ר גרין, היינו מידת הסטייה מנורמות חברתיות מקובלות, מעלה בעיות קשות של זיהוי ה"חברה" הרלוונטית, זיהוי "ערכיה" ו"מידת הסטייה" מהם, כמו גם חושפת את הבעייתיות בזיהוי קבוצה ייחודית מוכרת מסוימת או קבוצות דומות לה, ככאלו המחזיקות את חבריהן ב'שליטה מנטאלית'. באין כלים קליניים קבועים, ידועים וחד-משמעיים, קיים גם חשש שמרכיבים משמעותיים בקביעת המסקנה המשפטית במקרים בהם יעלה הנושא לדיון יהיו למעשה אמות מידה שאינן משפטיות או מקצועיות."

נוכח האמור, בית המשפט קבע כי אין מקום לקבל את התיאוריה בדבר קיומה של שליטה מנטאלית באדם אחר כבסיס לקביעת ממצאים בבתי המשפט בישראל.

באשר להתקיימות יסודות העבירה, בית המשפט מזכיר כי סעיף 375(א) נוסף לחוק העונשין במסגרת חוק איסור סחר בבני אדם משנת 2006, וקובע: "הנאשם ניצל את המתלוננות כלכלית והפעיל עליהן מערך יעיל של לחצים נפשיים ומניפולציות. עם זאת, כל המתלוננות העבירו את שנות ילדותן בחברה נורמטיבית והיו מודעות לשוני שבין החיים הרגילים לבין החיים לצד הנאשם. לא נשללה מהן גישה למידע לפיו, ניתן לנהל חיים תקינים שלא לצד הנאשם... לא נעשתה כל פעולה המעמידה בפניהן מחסום שאינו נפשי מלעזוב. אנו סבורים, שלא למקרים מסוג זה נועדה עבירת ההחזקה בתנאי עבדות כפי שנחקקה, וככל שכוונת המחוקק הייתה לאסור גם את קיומן של קבוצות שוליים או 'כתות' כגון זו שבמרכזה עמד הנאשם, היה עליו לעשות כן בלשון מפורשת ולא בדרך של היקש מעבירה שנועדה למגר תופעה אחרת" (עמ' 32 לפסה"ד המקוצר). משכך, הנאשם זוכה מהעבירות המיוחסות לו באישום הראשון.

עת"מ (ת"א) 1294/01 בית הספר עתיד ו-32 אח' נ' משרד החינוך

פסק הדין דן בכוונת משרד החינוך לסגור את בית הספר (מוכר ובלתי רשמי) שלכאורה לא עמד בכל הדרישות הפדגוגיות שביקש משרד החינוך לכפות עליו. בית הספר, לטענת העותרים, הוקם מתוך אכזבה ממערכת החינוך הרגילה ומתוך מטרה ליתן כבוד לילד כאינדיבידואל ועל מנת שבית הספר יתן מענה הומני לילדים, אף אם הם "בעייתיים". חלק מהמורים עוסקים בבית הספר בסיינטולוגיה. בית המשפט מגדיר את המצב כהתנגשות בין האוטונומיה של ההורים בחינוך ילדיהם לבין זכותו וחובתו של משרד החינוך לדאוג לחינוכם של הילדים. אמנם אכן קיימת פגיעה בחינוכם של הילדים הלומדים בבית הספר בשל כך שרמתו אינה מספקת והדרישות הפדגוגיות אינן מתקיימות במידה נאותה. אולם, הפגיעה אינה ברמה המצדיקה התערבות בהחלטותיהם של הוריהם של הילדים הלומדים בבית הספר. אין מדובר במפגע חינוכי או בנזק חמור מבחינה פדגוגית. בנוסף, במהלך שלוש שנות קיומו חלה התקדמות רבה בתפקודו של בית הספר.

ערר 17/2011 בפני ועדת הערר מכוח סעיף 13 לחוק פיקוח על בתי ספר, תשכ"ט – 1969 – עמותת בית חינוך אננדה נ' מנכ"ל משרד החינוך (16.11.2011)

הערר הוגש על החלטת מנכ"ל משרד החינוך מפברואר 2011 שלא לתת לעמותת בית חינוך אננדה רישיון לפתיחתו של גן ילדים 'מוכר שאינו רשמי' בקיבוץ ברקאי אשר במועצה האזורית מנשה, בשנה"ל תשע"א. העותרת היא עמותה המפעילה גן ילדים ובי"ס יסודי "ברוח העקרונות הבסיסיים של תורת היוגה (קשר בין גוף לנפש, סובלנות לאחר, כבוד לכל אדם באשר הוא, כבוד לסביבה, נתינה ושירות, צמחונות ותזונה נכונה) תוך שמירת הקשר לחברה הישראלית ולמכנה המשותף הרחב של הקבוצות התרבותיות המרכיבות אותה" (עמ' 1 להחלטה). הגן הוקם על ידי קבוצת הורים החברים בקהילת הרא קרישנה, אך הודגש כי הגן אינו גן של הרא קרישנה, התורה אינה חלק מתוכנית הלימודים שלו, ורוב הלומדים בו הם בנים ובנות למשפחות שאינן שותפות לאמונה זו, אך שותפים לרעיון של היוגה כתורה חינוכית. בהתאם לעדויות, ארבעה ילדים מתוך 17 המתחנכים בגן, משתייכים לקהילת הרא קרישנה (שם).

לאחר שיהוי בטיפול בבקשה למתן רישיון לפתיחת הגן, ערכו נציגות משרד החינוך, מפקחת ומדריכה ארצית מהאגף לחינוך קדם יסודי, ביקורת פדגוגית בגן. הן המליצו לא לתת רישיון משום שאין בגן ציוד וריהוט בסיסיים; אין מרכזי העשרה המאפשרים חשיפה והתנסות בתחומי הליבה; לא ברור האם יש ליווי תזונתי; אין מחשב/טלוויזיה; אין ספרים;

אין תכנים ישראליים – ההקשר אוניברסאלי; אין חינוך לאחריות ועצמאות ואין חופש בחירה; אין הכנה לכיתה א'; והאווירה בגן היא של צהרון ללא הכוונה פדגוגית.

ועדת הערר הורתה לעוררת להגיש חוות דעת פדגוגית באשר לאופן הבניית הפעילות בגן (הפניית הילדים לפעילויות ספציפיות והיעדר חופש פעולה). בחוות הדעת, שנכתבה ע"י ד"ר תרצה יואלס, פסיכולוגית התפתחותית בעלת ניסיון רב, נקבע באופן ברור כי הגישה החינוכית הנוהגת בגן, כפי שעולה מקריאת הדוחות, אינה פסולה, והיא שיטה הנהוגה במוסדות חינוך רבים ומוכרים בישראל. הגן גם אינו מהווה סמן קיצוני של הגישה החינוכית הדוגלת בהבניית הפעילות הלימודית (כגון הגנים במגזר החרדי). ישראל, לפי החוקרת, מאופיינת בפלורליזם חינוכי.

הוועדה קיבלה את הערר וקבעה כדלקמן:

"גן אננדה, כגנים רבים שאינם הולכים בתלם המוכר והרגיל – מציב בפני המשיב אתגר לא פשוט. על המשיב לבחון את הנעשה במסגרת חינוכית זו שלא בהתאם למדיניותו החינוכית הנוהגת, אלא בפריזמה פלורליסטית המקבלת כי קיימות גישות חינוכיות שונות ומגוונות בהן ניתן לחנך ילדים וכי הורים רשאים לבחור בגישה שאינה עולה בקנה אחד עם תפיסות המשיב" (עמ' 8 להחלטה), כל עוד גישות אלו אינן פוגעות בבריאותו וברוחותו של הילד ושהן עונות לדרישות סף מסוימות הנוגעות לתכנים ולאיכות החינוך המוקנית לילדים. במקרה זה לא היו בפני מנכ"ל משרד החינוך די ראיות על מנת לבסס את החלטתו. כמו כן, היו פגמים מהותיים בהליך בחינת הבקשה: פגיעה בחובת ההנמקה וזכות העיון בדוחות הפדגוגים.

"המשיב לא צייד את המפקחות העורכות את הביקורות הפדגוגיות באבחנה טובה דיה בין השאלה מה היא המדיניות החינוכית הראויה בעיניו לבין השאלה האם המדיניות החינוכית הנוהגת במוסד חינוכי ספציפי עשויה לפגוע בילדים המתחנכים במוסד זה או שהיא חסרה תחומי ליבה ועקרונות יסוד הנדרשים מכל מוסד חינוכי במדינת ישראל." (עמ' 13 להחלטה).

ערר 31/2011 עמותת בית חינוך אננדה נ' מנכ"ל משרד החינוך בפני ועדת הערר מכוח סעיף 13 לחוק פיקוח על בתי ספק, תשכ"ט – 1969 (16.11.2011)

הערר דן בהחלטת מנכ"ל משרד החינוך ממאי 2011 שלא לתת לעמותת בית חינוך אננדה רישיון לפתיחתו של בית ספר יסודי מוכר שאינו רשמי בקיבוץ ברקאי אשר במועצה האזורית מנשה בשנה"ל תשע"א.

העותרת היא עמותה המפעילה גן ילדים ובי"ס יסודי "ברוח העקרונות הבסיסיים של תורת היוגה (קשר בין גוף לנפש, סובלנות לאחר, כבוד לכל אדם באשר הוא, כבוד

לסביבה, נתינה ושירות, צמחונות ותזונה נכונה) תוך שמירת הקשר לחברה הישראלית ולמכנה המשותף הרחב של הקבוצות התרבותיות המרכיבות אותה" (עמ' 1 להחלטה). הגן הוקם על ידי קבוצת הורים החברים בקהילת הרא קרישנה, אך הודגש כי הגן אינו גן של הרא קרישנה, אין בו שום דבר הינדואיסטי, והתורה אינה חלק מתוכנית הלימודים שלו. בהתאם, רוב התלמידים בבית הספר הם בנים ובנות למשפחות שאינן שותפות לאמונה זו, אך שותפים לרעיון של היוגה כתורה חינוכית, רעיון המהווה את המכנה המשותף ואת הבסיס לגישה החינוכית. עוד מודגש, כי תוכנית הלימודים הפורמלית תואמת את תוכנית הליבה של משרד החינוך.

המפקחת ערכה ביקורת פדגוגית בביה"ס ואלו עיקרי הממצאים שהופיעו בה: בביה"ס כולו 27 תלמידים הלומדים בשלוש כיתות רב-גילאיות; ישנם ליקויים במבנה ובסביבה; ישנם ליקויים בסביבת הלימודים – אין שולחנות או כיסאות. הילדים ישובים על שטיח ליד משטחי עץ נמוכים מאד (המשמשים כשולחנות) על גביהם הם לומדים ואוכלים. כל הלמידה מתבצעת כאשר הילדים ישובים על הרצפה; ישנם ליקויים פדגוגיים – בין היתר, תוכנית הלימודים הנלמדת הינה חלקית בלבד ואינה תואמת את דרישות משרד החינוך לחלוקת שעות הלימוד השבועיות המחייבות בביה"ס היסודיים.

הועדה עומדת על כך שתיק זה מציב שאלות דומות לתיק שנידונו באשר לגן שמפעילה העוררת. "בשני המקרים נדרשים אנו לאזן בין זכותם של הורים כי ילדיהם ילמדו במוסד חינוכי ייחודי, התואם את אמונותיהם, לבין חובתו של המשיב להבטיח כי המוסד החינוכי עומד בתנאי סף שונים שנועדו להגן על טובת הילד וזכויותיו ולהשיג תכליות חברתיות שונות." (עמ' 4 להחלטה). במקרה זה הועדה דוחה את הערר, שכן העוררת לא נערכה כראוי לשם פתיחת בית הספר ולא עמדה בתנאי הסף המינימאליים לשם פתיחתו. הצוות קטן מדי, חלקו ללא הכישורים הפדגוגיים הנדרשים, אשר אינו מסוגל ליתן מענה חינוכי הולם לצרכיהם המגוונים של התלמידים הלומדים בו. בנוסף, התוכנית הפדגוגית עצמה הייתה חסרה מאד. יצוין, הכשלים הפדגוגיים שנמצאו אינם נובעים או נגזרים מעיקרי התורה החינוכית בה דוגלת העוררת, אלא מהיעדר היערכות ומאי העמדתה של מערכת פדגוגית וניהולית מספקת. אין כל פסול בכוונת העוררת להקים בית ספר ברוח עקרונות היוגה. השאלה היא האם בית הספר שהוקם עומד בתנאי הסף הפדגוגיים הנדרשים והאם יש בידו לתת מענה לצרכיהם של הילדים הלומדים בו. נכון לעת זו מוצאת הועדה כי אין כך הדבר.

בהערותיה התייחסה הועדה לישיבה על הרצפה/כרית, כדלקמן: "אופן למידה זה אכן אינו מקובל במקומותינו והוא דורש חשיבה יצירתית, במקביל לביקורת ובדיקה. המשיב לא המציא חוות דעת כלשהי לפיה ישיבה על מחצלות ועבודה על שולחנות נמוכים עשויה להזיק לתלמידים, לפגוע בכושר הריכוז שלהם וכדומה. התרשמנו בהקשר זה, כי

החלטתו של המשיב מבססת עצמה על תחושות ועל נוהג ולא על עובדות של ממש. אין אנו קובעים כי נימוק זה הינו פסול, אלא שעל מנת לבססו היה צורך בבדיקה מעמיקה ובייחוד, במתן זכות טיעון לעוררת שתצדיק או תפריך את טענות המשיב בהקשר זה. (עמ' 11 להחלטה).

ת"פ (ת"א) 33626-02-12 מדינת ישראל נ' המרכז לסיינטולוגיה ישראל בע"מ (22.4.14) המרכז לסיינטולוגיה ונושא משרה בו הואשמו בגין עבירה לכאורה של כספים שנוכו ממשכורות העובדים לצורך פנסיה לקופת הפנסיה, בניגוד לחוק הגנת השכר. הנאשמים ביקשו מבית הדין להורות על ביטול כתב האישום אשר הוגש נגדם ממספר סיבות: פגם או פסול בכתב האישום, העובדות המתוארות בכתב האישום אינו מהוות עבירה, טענת זוטי דברים והגנה מן הצדק. אחת מטענותיהם של הנאשמים הייתה של אכיפה בררנית, לאור מספר כתבי האישום שהוגשו בגין העבירה המיוחסת לנאשמים, הגשת כתב אישום חלף הטלת עיצום כספי, אי העמדה לדין בגין עבירות חמורות מהעבירות המיוחסות להם ורדיפה פוליטית דתית של הנאשמים על רקע דת, מצפון והשקפת עולם. עוד טענו הנאשמים שכתב האישום מכיל מונחים כגון "מרכז רוחני" ו"חברי צוות", שיש בהם כדי ליצור דעה מוקדמת ומשוחדת. בית הדין הורה למדינה לצמצם את גבולותיו של כתב האישום, ומייעץ למדינה לשוב ולשקול את עמדתה ביחס לניהולו של ההליך כהליך פלילי. באשר לטענותיהם של הנאשמים לגבי האכיפה הבררנית וניסוח כתב האישום, בית הדין קבע שמדובר בטענות ללא ביסוס, וממילא "חזקה על המותב שישב בתיק זה, שיידע לברור את התבן מן המוץ ולא יבסס את החלטותיו על שימוש בטרמינולוגיה כזו או אחרת."

ע"א 219/89 מוריה נ' מוריה

דחיית ערעור על פסק דינו של ביהמ"ש המחוזי בחיפה, בו נדחתה תביעתה של המערערת נגד בן זוגה בה ביקשה שכר ראוי עבור השימוש שעשה בן זוגה בחלק מן הדירה המשותפת שבבעלות המערערת. ביהמ"ש המחוזי קבע כי המערערת לא הוכיחה את תביעתה. בני הזוג חיו את חייהם כשורה "עד אשר חברה האשה לכת 'מהרישי' והתמכרה כליל לפולחנה של אותה כת." לאחר שנים האשה עזבה את הבית, וניסתה להוציא את הגבר מהבית. בית המשפט קבע כי האשה שהתה מחוץ לבית מתוך שיקוליה, ועל כן דחה את תביעתה. בית המשפט העליון דחה את עתירתה.

הכינו את הדו"ח: ד"ר אדם קלין אורון, עו"ד משואה שגיב

תאריך עדכון אחרון: 8.9.16